

Taşkın, M. ve Akçay, S. (2019). Torunlarına Bakan Büyükannelerin Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 583-606.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 12.03.2019
Makale Kabul Tarihi: 09.05.2019

TORUNLARINA BAKAN BÜYÜKANNELERİN DENEYİMLERİNE İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A Qualitative Study on Grandmothers' Experiences Looking After Their Grandchildren

Mervenur TAŞKIN*

Sinan AKÇAY**

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, mnnurtaskin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5404-2826

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sinan.akcay@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9485-5891

ÖZET

Bu araştırma torunlarının bakımını gerçekleştiren büyükannelerin bakım süreciyle ilgili deneyimlerini keşfetmek amacıyla nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 15 büyükanne ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerle oluşturulan veriler nitel veri analiz programı olan MAXQDA ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda büyükanneliğe atfedilen anlam, torun bakımına karar verme süreci, büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin deneyimleri, baş etme ve sosyal destek olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır. Katılımcıların büyükanneliğe yönelik algılarının olumlu olduğu ancak torunlarına baktıkları süreçte birçok zorlukla karşılaştığı ortaya çıkmıştır. Büyükanneler zamanlarının büyük bir çoğunluğunu torunlarına ayırmakta ve bakım süreci boyunca sosyal yaşamdan izole olmaktadır. Büyükanneler torun bakım sürecinde zorluklarla baş etme noktasında destek mekanizmalarına duydukları ihtiyaca vurgu yapmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Cinsiyet, Büyükanne, Torun Bakımı

ABSTRACT

This research was carried out using qualitative research methods and techniques in order to explore the experiences of grandmothers who look after their grandchildren. In-depth interviews were conducted with 15 grandmothers reached by snowball sampling. The data created by in-depth interviews were analysed with the qualitative data analysis program MAXQDA. As a result of the analysis, four themes were reached, namely the meaning attributed to being grandmother, the grandmother's decision to look after their grandchildren, grandmothers' experiences in grandchild care process, coping and social support. Participants' perceptions of being grandmother were positive but they faced many difficulties in the process of looking after their grandchildren. Grandmothers spend most of their time with their grandchildren and are isolated from social life during the care process. Grandmothers emphasized the need for support mechanisms in dealing with difficulties in grandchild care.

Keywords: Gender, grandmother, looking after grandchildren

GİRİŞ

Bakım faaliyetleri kadının görevi olarak algılanmakta ve bakım faaliyetinin her çeşidi kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamusal alanda bakım faaliyetlerine ilişkin mesleklerin daha çok kadınlar tarafından yapılması; özel alanda ise çocuk bakımı, engelli bakımı, yaşlı bakımı gibi bakım faaliyetlerinin genellikle kadınlar tarafından yapılması bunun en temel göstergesidir. Özellikle kadınların çalışma yaşamına daha fazla dahil olmasıyla birlikte çocuk bakımına ilişkin gündeme gelen sorun kadına atfedilen bakım rolünün başka bir kadına, büyükanneye aktarılmasıyla çözülmeye çalışılmaktadır. Bu durum hiç şüphesiz toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı işbölümünün bir yansımasıdır.

Cinsiyet kavramı belirli biyolojik farklılıkları tanımlarken toplumsal cinsiyet kavramı toplum içerisinde oluşturulan farklılıkları tanımlamaktadır (Gürhan, 2010). Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasındaki sosyal, psikolojik, kültürel farklılıkları ifade etmektedir (Başak, 2010). Toplumsal cinsiyet kalıpları bireyin yaşadığı toplum içerisinde öğrenilir. Öğrenme süreci bebeklikte renklerin, oyuncakların kızlar için ve erkekler için olanlar şeklinde ayrımların yapılması ile başlamakta ve tüm bu kalıplar yaşam boyu devam etmektedir (Gürhan, 2010). Cinsiyete dayalı işbölümü kavramı ise cinsiyet açısından farklılıklara ek olarak kültürel, psikolojik, sosyal farklılıkları da kapsamakta; bu kapsamda kadın ev içi alana erkek ise kamusal alana ait

görülmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü kadına ev işleri, çocuk bakımı gibi ev ile özdeşleşen işler belirlemişken, erkeğe ev dışında kalan işleri belirlemiştir. Kadın çocuklarını yetiştirmekle, erkek ise evi geçindirmekle yükümlü tutulmuştur (Özçatal, 2011). Böylesi bir sosyalizasyon süreci ve toplumsal cinsiyet düzeninin sonucu olarak özel alan/kamusal alan ayrımı pekiştirilmekte ve kadınlar dezavantajlı konumda olmaktadır.

Cinsiyete dayalı işbölümünün bir sonucu olarak kadının görevinin ev içerisinde 'anne' ve 'eş' olmak olarak görülmesi toplumsal değer yargıların bir sonucudur (Dedeoğlu, 2009). Kadın görünmeyen karşılıksız emek işçisi olarak "anne ve eş" rolleri ile özdeşleştirilmiş, 'kadının yeri evidir' söylemi toplumsal bir yargı olarak şekillenmiştir (Urhan ve Etiler, 2011). Kadının ev içi emeği iki şekilde adlandırılmaktadır. İlki temizlik, yemek yapımı, alışveriş gibi etkinlikleri kapsayan ev işleri için harcanan emek; ikincisi ise temel ihtiyaçlarını gidermek için birine bağımlı durumda olan çocuklar, yaşlılar ve engellilerin bakımı için harcanan bakım emeğidir. Ev işleri ve bakım işleri için harcanan emek, kadınların herhangi bir karşılık beklemeden yapması gereken özel alana ait işler olarak algılanmakta ve çocuk bakımı kadına atfedilen bir emek olarak görülmektedir (Özateş, 2015). Sosyal devletin görevini üstlenen akrabalar için düşünüldüğünde çocuk bakımı, yaşlı bakımı aynı zamanda çamaşır yıkama, evi toparlama, yemek yapma gibi görevleri de kapsamaktadır. Bakım emeği olarak belirtilen çocuk veya yaşlı bakımının ev içi işlerle ayrımının zamanla ortadan kalktığı belirtilmektedir (Özkaplan, 2009). Toplumsal süreçler içerisinde geleneksel toplumda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının zamanla eğitim olanaklarından yararlanması, ev dışı alana ve istihdama katılması gibi gelişmeler yaşanmıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004). Kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün artması kadınlar açısından önemli bir hak kazanımı olmakla birlikte, kadınların değişen rolleriyle beraber geleneksel rolleri de yerine getirmesi beklenmektedir.

İstihdam edilen kadın açısından baktığımızda çocuk bakım olanaklarının kamusal düzeyde yaygınlaştırılmamış olması kadının çalışma yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Çocukların bakım sorumluluğunun sadece annede olduğu yönündeki düşünce ve değer yargısı sonucunda erkeklerin çocuk bakımından sorumlu tutulmaması, çocuk bakımı konusunda kapsamlı bir politikanın geliştirilememiş olması kadının istihdam durumunu kısıtlayabilmektedir (Dedeoğlu, 2009). İstihdama katılan kadın, çocuğunun bakımını sağlama noktasında bakıcı ve kreş alternatiflerini değerlendirmekte ancak çocuğun bakımı bir diğer kişilere

aktarıldığında kadın seçici ve dikkatli davranma zorunluluğu hissetmektedir. Kadın, çocuğunun bakımını üstlenecek olan kişileri seçerken karşı tarafın şefkat ve sevgi duygularını gösterebilmeleri gibi özelliklere sahip olmalarını beklemektedir (Özkaplan, 2009). Bu durum kadının çalışma yaşamına dahil olması nedeniyle çocuğunun bakımını gerçekleştiremediği durumlarda yaşadığı endişe duygusunu açıklamaktadır. Söz konusu endişenin bir çözümü olarak çocuk bakımında büyükannelerin torunlarına bakması yaygın bir seçenek olarak gündeme gelmektedir.

Son on yılda torunlarına düzenli olarak bakım sağlayan büyükanne ve büyükbabaların sayılarında bir artış olduğu belirtilmektedir (Thomson ve Minkler, 2001). Çalışan anne ve babaların çalışma saatleri nedeniyle çocuk bakımını büyükanne ve büyükbabaların üstlendiği görülmektedir. Bu kapsamda torun bakımını daha çok büyükannelerin üstlenmesi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kaçınılmaz olmaktadır. Torunların üzerinde büyükannelerin ve büyükbabaların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra torun ile vakit geçirmek büyükanne ve büyükbabalar üzerinde mutluluk verici bir etki yaratmaktadır (Demiriz ve Arpacı, 2016). Araştırmalar büyükanne ve dedeler açısından torun bakımının olumlu duygu ve durumları ön plana çıkardığını belirtmektedir. Uğur (2018)' un torun bakımı sağlayan büyükanneler ile ilgili yaptığı araştırmanın sonucuna göre yaşanan birtakım zorlu durumlara rağmen büyükannelerin hepsinde torunlarının bakımını gerçekleştirmeleri 'psikolojik tatmin' duygusu yaratmaktadır. Kartal (2010)' ın büyükanne ve büyükbabalarla yaptığı araştırmasında katılımcılar arasında torun bakanların %23.6'sında depresyon riski olduğu, %76.4'ünde ise depresyon riski olmadığı ifade edilmiştir.

Aile içerisinde yaşanan kriz durumları, kadının istihdama katılımı ve çocuk bakımı konusunda yaşanan birtakım politika eksiklikleri sonucunda çocuk bakımı için alternatif olarak büyükanne ve büyükbabalar önemli bir destek sağlamaktadır. Torunlarının bakımını gerçekleştiren büyükanneler ile ilgili olarak oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Torun bakımının büyükannelerin sağlık durumuna etkisinin incelendiği (Uğur, 2018), çocukların büyük ebeveynleri hakkındaki görüşlerinin belirlendiği (Demiriz ve Arpacı, 2016) ve torun bakımının büyükanne ve büyük babaların depresyon ve yaşam kalitesine olan etkisinin incelendiği (Kartal, 2010) araştırmalar, torun bakımı ile ilgili yapılacak araştırmalara olan ihtiyaca yönelik önemli veriler sunmaktadır. Büyükannelerin torun bakımı konusunda önemli bir yerde bulunduğu göz önüne alındığında bu konuda literatürde sınırlı araştırmaların

olması ve bu araştırmaların belirli spesifik alanlarda yoğunlaşmış olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Diğer bir yandan torunlarına bakan büyükannelerin bakım süreciyle ilgili deneyimlerinin keşfedilmesi sosyal hizmet açısından da önemlidir. Sosyal hizmet insan hakları ve sosyal adalet değerlerini odağında bulundurarak birey, aile, grup ve toplulukların iyilik halini arttırmayı amaçlayan ve söz konusu iyilik haline engel teşkil eden bütün yapılarla mücadele eden bir disiplindir. Büyükannelere çocuk bakımı sorumluluğunun verilmesi de kadınların deneyimlemiş olduğu bir toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık örneğidir. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık da dahil olmak üzere bireyin değer ve onuruna zarar veren her türlü ayrımcılıkla mücadele etmeyi kendine amaç edinen sosyal hizmet disiplini için torunlarına bakan büyükannelerin deneyimlerini görünür kılmak ve yaşadıkları zorlukları politika gündemine taşımak önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırma torunların bakımını gerçekleştiren büyükannelerin bakım süreciyle ilgili deneyimlerin ortaya konması amacıyla gerçekleştirilmiş ve bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada fenomenolojik yaklaşım kullanılmış olup büyükannelerin bakım sürecine yönelik deneyimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım ile insanların çevreleriyle etkileşimleri içerisinde sözlü veya sözlü olmayan durumları ele alınmakta ve bütüncül bir perspektiften değerlendirilmektedir. Fenomenolojik yaklaşım ile bireylerin ifadeleri doğrultusunda onların duygu ve düşünceleri anlaşılmasına çalışılmaktadır (Özdemir, 2010). Bu çalışmada fenomenolojik yaklaşımın kullanılması çalışma içeriğine uygun görülmüştür. Araştırma sürecinde derinlemesine görüşmelerle büyükannelerin torunlarının bakım süreciyle ilgili deneyimleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Niteliksel araştırmalar daha çok rastlantısal olmayan örneklem tekniklerini kullanmaktadır. Bu çalışmada rastlantısal olmayan örneklem tekniklerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi ile büyükannelere ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme araştırma kapsamında kaynak olarak belirlenen kişiler aracılığıyla diğer kişilere ulaşılması ve yeni kişilere ulaşıldıkça çalışma grubunun genişlemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kümbetoğlu, 2015). Yıldırım ve Şimşek (2016)' in belirttiği gibi ilk başta ulaşılan kişilerin önerileri aracılığıyla yeni kişilere ulaşılmış ve görüşme yapılacak kişiler listeye dahil edilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu kaynak kişiler aracılığıyla Konya ilinde ikamet eden, en az 6 aydır torunlarına bakmakta olan veya daha önce bakma deneyimi bulunan büyükanneler olarak belirlenmiş ve “kartopu örnekleme” yöntemi kullanılarak toplam 15 büyükanneye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan büyükannelerin yaşlarına bakıldığında yaş aralığı 42-66 arasında değişmektedir. Büyükannelerin yaş ortalaması 55,6' dır. Büyükannelerin torunlarının bakımını gerçekleştirdiği süre en az 6 ay en çok 12 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Toplamda dört büyükanne birden fazla torun bakımı gerçekleştirmiş ve bir büyükanne aynı anda dört torununun bakımını gerçekleştirmektedir. Geriye kalan 11 büyükanne sadece bir torununun bakımını gerçekleştirmiş ya da gerçekleştirmektedir. Büyükannelerin eğitim durumlarına bakıldığında ağırlıklı olarak ilkokul mezunu oldukları bunun yanı sıra iki büyükannenin okuma yazmasının olmadığı, iki büyükannenin lise mezunu ve bir büyükannenin de üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Büyükannelerden sadece 6 tanesi daha önce herhangi bir işte çalıştığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan büyükannelerden sadece 3 büyükanne torun bakımını gerçekleştirmek için bulunduğu ilden farklı bir ile gitmiş, diğer 12 büyükanne bakımını gerçekleştirdiği torunu ile aynı ilde ikamet ettiklerini ifade etmiştir.

Tablo 1: Büyükannelere ait demografik bilgiler

	Yaş	Büyükanne	Toplam Bakım Süresi	Öğrenim Durumu	İl Değişirme Durumu
K1	58	Anneanne	6,5 yıl	Lise	Aynı il
K2	44	Anneanne	4 yıl	İlkokul	Aynı il
K3	57	Anneanne	1 yıl	İlkokul	Aynı il
K4	42	Anneanne	1 yıl 2 ay	İlkokul	Aynı il
K5	55	Anneanne	8 yıl	İlkokul	Aynı il
K6	63	Babaanne	12 yıl	Okuryazar değil	Aynı il
K7	58	Babaanne	2 yıl	İlkokul	Aynı il
K8	54	Anneanne	2,5 yıl	Üniversite	İl değiştirmiş.
K9	54	Anneanne	1 yıl	İlkokul	Aynı il
K10	54	Babaanne	2 yıl	İlkokul	Aynı il
K11	57	Babaanne	3 yıl	İlkokul	Aynı il
K12	59	Anneanne	1 yıl	İlkokul	İl değiştirmiş.
K13	55	Anneanne	3 yıl	Lise	Aynı il
K14	58	Babaanne	6 ay	İlkokul	Aynı il
K15	66	Anneanne	1 yıl	Okuryazar değil	İl değiştirmiş.

Veri Oluşturma Süreci

Araştırma konusunu tanımlayan çeşitli alt başlıklar ile ilgili alanyazın taraması yapılmış ve yapılan alanyazın taraması sonucunda yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda büyükannelelerin deneyimlerini, hislerini, düşüncelerini ve bakım sürecinin yaşamlarına etkilerini paylaşmalarını sağlayacak sorular yer almıştır. Büyükannelele ile yapılan görüşmelerde yaş, öğrenim durumu, torunu ile aynı ilde yaşama/yaşamama durumu, torununun bakımını ne kadar süredir sağladığı hakkında demografik bilgiler toplanmıştır. Torun bakımı gerçekleştiren büyükannelelele büyükannelelelik algısı, torun bakımına karar verme, bakım sürecine ilişkin deneyimler ve yaşanan zorluklar, bu zorluklarla başetme durumlarıyla ilgili sorular yöneltilmiştir.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu oluşturulduktan sonra belirlenen bir büyükanne ile ön deneme yapılmış, görüşme sonrası gerekli değerlendirmeler ve güncellemeler yapılarak veri oluşturma sürecine başlanmıştır. Büyükannelere ulaşmada kaynak kişilere başvurulmuş ve kaynak kişiler aracılığıyla kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak büyükannelere derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler büyükannelerin evlerinde uygun bir odada gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi 30-95 dakika arasında değişiklik göstermektedir. Görüşmelerin büyükannelerin evlerinde gerçekleştirilmiş olması ve görüşme sonrası aile ile vakit geçirilmiş olması aile ilişkilerine dair gözlem yapılmasına, büyükanne ve aile üyelerinin birlikte değerlendirilebilmesine olanak sağlamıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu' nun 31.10.2018 toplantı tarihli ve 2018/168 no'lu kararı ile araştırmanın etik açıdan uygunluğuna dair onay alınmıştır. Görüşmeye başlamadan önce büyükannelere hazırlanan bilgilendirilmiş onam formu verilmiş, beraber okunmuş, açıklanmış ve önemli noktaların üzerinde durulmuştur. Araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra bilgilendirilmiş onam formu içerisinde yer alan gönüllülük, gizlilik konuları belirtilmiştir. Araştırmaya katılan büyükannelerin isimleri K1, K2, K3... K15 şeklinde kodlanmış; görüşmeler sırasında kullanılan isimler, yer adları değiştirilmiştir. Görüşmelerin ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınacağı konusunda katılımcılara bilgi verilmiştir. Ses kayıt cihazı katılımcıların kabul etmesi üzerine kullanılmış, kabul etmemeleri halinde görüşme sırasında ifade edilenler not alınmıştır. Katılımcıların yapılan bilgilendirmeler neticesinde araştırmaya katılmaları halinde bilgilendirilmiş onam formunu imzalamaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz görüşmecilerin duygu ve düşüncelerini ifade ettiği şekilde, doğrudan alıntılar ile verilerin sunulduğu değerlendirme yöntemidir (Kümbetoğlu, 2015). Verilerin analiz edilmesinde nitel veri analiz programı olan MAXQDA kullanılmıştır. MAXQDA aynı pencerede hem görüşme metnini hem de kodları gösteren ve verileri görselleştirme imkanı sunan bir nitel analiz programıdır. Analiz sorucunda veriler büyükanneliğe atfedilen anlam, torun bakımına karar verme, büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin deneyimleri, başatma ve sosyal destek temaları altında değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Büyükanneliğe Atfedilen Anlam

Torunlarının bakımını gerçekleştiren büyükanneler üstlendikleri büyükannelik rolüne ilişkin düşüncelerini genellikle olumlu ifadeler ile belirtmektedirler. Büyükanneler için torun bakımı mutluluk verici, bir yaşam kaynağı, sorunlarını unuttururan bir süreç olarak görülmektedir. Nitekim Kartal (2010)' ın büyükanne ve büyükbabalarda torun bakma durumunun depresyon ve yaşam kalitesine etkisini incelediği çalışmasında büyükanne ve büyükbabaların %35.5'inin torun bakımı gerçekleştirmenin kendilerini mutlu hissettirdiği sonucuna ulaşmıştır.. Konu ile ilgili olarak büyükannelerin ifadeleri şu şekildedir:

"Şey var şimdi kendi çocuğundan tatlı oluyor. Yani kendi çocuğundan tatlı. Biz onlarla üzüntüyü kederi unutturuyorlar yani hani şey derler ya yaraya melhem diye bize de öyle oluyolar." (K9, 54 yaş)

"Şimdi ben eşimden ayırıyım. Öyle olunca oğlumdan da ayırıyım. Torunum benim için yaşam kaynağı oldu, yaşam sevinci oldu bana. " (K3, 57 yaş)

Aynı doğrultuda bir büyükanne büyükannelik rolüne ilişkin düşüncelerinden bahsederken, torununa olan sevgisinden ve bununla birlikte hayatında yaptığı değişikliklerden bahsetmektedir:

"Mesela babaanne derken kendi canının bi parçası oluyor. Tabi ki çok seviyorsun. Ondan sonra ilgi alanını mesela evini yurdunu her şeyini bırakıp geliyorsun. Onu sevgiyle saygıyla büyötmek istiyosun." (K14, 58 yaş)

Büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin yaşadıkları her türlü zorluk ve sıkıntıya rağmen torunlarıyla vakit geçirmenin her şeye değer olduğu ortaya koyulmaktadır (Uğur, 2018). Büyükanneler, büyükanne rolüne yönelik düşüncelerini ifade ederken torun bakımı sırasında birtakım zorluklarla karşılaştıklarını ancak tüm zorluklara rağmen torun bakımının kendilerinin bir görevi olduğunu ifade etmekte, zorluklar olsa da torun bakımının kendilerine iyi geldiğini belirtmektedirler:

"Zorluklar... Torunumun gazı çok vardı. Ondan dolayı da çok uykusuz kaldık. O da uyuyamıyordu ya. O uyuyunca adım atmaktan korkuyodum. O beni çok yordu psikolojik olarak. Çocuk uyku uyumaz. Ağlıyor. Çok ağlardı devamlı ağlardı. O beni çok etkiledi. Sürekli ona dikkat ederdim. Kendimi işe veremem devamlı kafamda o vardı uyku düzenine girene kadar. 5-6 ay kadar

uğraştık... Çok bocaladım. Ama sonra atlattık, düzene girdiğinde uykusu. Sonra bana şifa gibi geldi. Allah' ın bi lütfü." (K4, 42 yaş)

Torunun bakımını gerçekleştirmekte olan bir büyükanne torun bakımına ilişkin yaşadığı zorlukların yanı sıra torun bakımının kendisine verilmiş bir görev olduğunu belirtmekte, bu görevi kutsal bir vazife olarak nitelendirmektedir:

"Bak bugün benim yaşım 58 diyorum. Ben bugün gözümü yumsam Rabbim bana sormayacak mı sen bu yaşa kadar naptın? Her günümüz şey altında zaten, izlenim altında. E demek ki bana da bu 50 yaştan sonra Rabbim bana çocuk bakıcılığı görevi verdi. Ve ben bunu hakkıyla yapmak zorundayım. Bana okulda nasıl imtihanla karneme artı eksili puanlar geliyorsa Rabbimin karnesi önemli benim için diyorum. Ben bunu Allah rızası için yapım ki çocuklara da yansısın yani bu. Zaten yansıyor da." (K1, 58 yaş)

Bunun yanı sıra büyükanneler büyükanne olmak konusunda hissettiklerini açıklarken, kendi çocuklarında yapamadığı her şeyi torunlarına sağlamaya çalıştığını, kendi çocuklarından daha da dikkatli davrandıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca büyükanneler torun bakımı ile eski günleri anımsadıklarını şu şekilde belirtmektedir:

"Büyükanne olmak... Ben anneanneyim. Anneanne olmak, sanki böyle eski günlere dönüyorum. Çocukluğum, kendi çocuklarım. Sanki böyle kendi çocuklarıma yetemedim de bunlara daha çok çabalıyorum yani. Keşke kendi çocuklarıma da yapsaydım der gibisine, güzel hislerle, yani sevgi dolu olarak," (K1, 58 yaş)

"Torununu sevmek severek bakmak kendi çocuğun gibi hatta kendi çocuğundan daha da ileri bakmak yani." (K13, 55 yaş)

"Kendi çocuklarımızda bilemedik bakmasını. Yokluk- varlık, birini buldu mu ikisini bulamazdın. Öyle süreçlerden geldik. Bunlarda daha farklı oluyo ama. Çocuklarımız arkasında durduk, burda okudular. Memur oldular, geliyolar ya hep zaten, kendilerini kurtardılar. Böyle yani." (K5, 55 yaş)

Büyükannelerin büyükannelik algısının olumlu yönde olduğu görülmektedir. Büyükanneler büyükanne olmanın mutluluk verici olduğunu, kendilerini iyi hissettiklerini, torunlarına olan sevgileri ile hayatlarını değiştirebileceklerini vurgulamaktadırlar. Bunun yanı sıra büyükannelik görev olarak algılanmakta ve kutsal bir vazife olarak görülmektedir. Büyükannelerin kendi çocuklarının bakımında

eksik kaldıkları noktaları torunları ile telafi etme çabası içinde olması önemli bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Çalışmada büyükannelik, zorluklara rağmen torun sevgisine odaklanmakta olan bir algı ile şekillenmektedir.

Torun Bakımına Karar Verme

Torun bakımına kendisinin karar verdiğini ifade eden büyükannelerin çocuklarıyla aralarındaki ilişkiye vurgu yaptığı ve çocuklarını düşünerek torun bakımını üstlenmek istedikleri görülmektedir.

"Şimdi şöyle, kızım benim üniversitede hoca. Bana söyledi anne böyle böyle ben bunu kreşe vermeyi düşünüyorum birinci çocuğumda da yoruldu, sen bunu hiç bakma bile dedi. Çünkü bana kıyamadı kızım da. Ben dedim sen bana kıyamıyon ama ben de sana kıyamıyom, torunuma kıyamıyorum dedim, bu çocuğu başkalarının eline de ben veremem dedim. Allah'ın izniyle işte 1 yaşı bittikten sonra bana geldi, kendim karar verdim yani sevgiyle, istekle. Zaten biz bir dede bir neneyiz yani. Evde öyle başka kimsemiz de yok. Kendim bakıyorum. Bazen tabi dedemizin de faydası oluyor." (K1, 58 yaş)

Büyükannelerin bazıları çocuklarıyla birlikte bu kararı aldıklarını ifade etseler de bir büyükanne henüz torunu dünyaya gelmeden torun bakımının kendisinin gerçekleştireceğinin belli olduğunu ifade etmektedir:

"Zaten biz bunu çocuk hiç olmadan önce ev alırken düşün yaparken kendi ailesi uzakta olduğu için evlerini bile yakından düşündüler. Çocuğumuz olursa ilerde sen bakarsın diye ben böyle evet demiştim zaten hiç ortada bir şey yokken. Bakacakmış gibi davrandım zaten. O yüzden de doğunca altı ay kendi ilgilendi. Şimdi iki yaş dört aylık falan çocuk " (K10, 54 yaş)

Torun bakımı konusunda büyükanneler torunlara bakmak mecburiyetinde olduklarına vurgu yapmaktadır. Mecburiyet durumuna vurgu yapan büyükannelerin torun bakma nedenleri olarak aile içinde yaşanan kriz durumu etili olmaktadır. Bir büyükanne de kızının çalışması gerektiğine vurgu yapmakta ve torunlarına bakmaya mecbur olduğunu belirtmektedir:

"Mecburiyet. Bakmak mecburiyetindeydim. Kızım eşinden boşandı. Benimle birlikte yaşıyorlar, kızım şuan çalışıyo. Ben torunuma bakmak zorundayım, öyle oldu. Böbrek hastası benim çocuğum. Üç ameliyat oldu 1 yaşına kadar.

Yemesi, içmesi, altını değiştirme, ameliyat sonrası yapılması gereken pansumanları... Kızım bakamadı, yapamadı. O da çocuktü. Benim çocuğumun her şeyiyle ben ilgilendim." (K2, 44 yaş)

"Guzum tabi maddi durum. Maddi durumdan dolayı kız naptı işe başladı, işe girdi. Öyle olunca çocuklarla ilgilenmek zorunda kaldık. Kızım geldi dedi ben işe gircem. Bende de bel fitiğı var tamam mı şey biraz, öyle olunca bakabildiğim kadar bakım dedim Bizim evler de yakın olduğundan zaten çocuklar da bizden çıkmazdı. Tabi anne de işe girince devamlı bizde kalmaya başladılar, sabit kaldılar." (K9, 54 yaş)

Büyükannelerin torun bakımına karar vermelerinde kendi çocuklarına destek olmak istemeleri ve torunlarını tanımadıkları bir başkasının sorumluluğuna bırakamayacaklarını belirtmeleri etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra torun bakımının büyükannelerin görevi olarak görüldüğü, torunları dünyaya gelmeden bu durumun belli olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca büyükanneler aile içerisinde yaşanan çeşitli olumsuz durumlar neticesinde torun bakımını üstlenmek mecburiyetinde olduklarını ifade etmektedirler. Torun bakımına karar verilirken birçok faktörün etkili olduğu görülmekte ve sonuç olarak torun bakım faaliyeti büyükannelerin sorumluluğu olarak görülmektedir.

Büyükannelerin Bakım Sürecine İlişkin Deneyimleri

Büyükannelerin torun bakımından önceki yaşam tarzları, sosyal ilişkileri torun bakım sürecini büyük ölçüde etkilemektedir. Torun bakımını gerçekleştirmeden önce sosyal hayatında sınırlı ilişkileri olan büyükannelerin, torun bakım sürecine ilişkin olumlu değerlendirmeleri söz konusudur:

Ben öyle çok gezen biri değilim. Çocuklara kendimi adadım. Amcanla vakit geçiririm hep. Komşulara gitti mi zaten 5-10 dakika dururum yani önceden de çok sevmezdim gezmeyi. Hiç dalcınmadım, sıkıldım demedim çocuklardan. Hiç yormadılar beni çocuklar da." (K5, 55 yaş)

Tam zamanlı torun bakımı gerçekleştirmek büyükanneler üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Nitekim aile içi kriz nedeniyle torunlarının bakımını tam zamanlı olarak gerçekleştiren bir büyükanne tüm hayatını torunlarına adadığını, her şeyleriyle ilgilendiğini ve yine de torunlarına bakması gerektiğini belirtmektedir. Kendi çocuklarından sonra torunlarının bakımını üstlenmek durumunda kalan büyükanne düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"Hayatım öldü. (Ağlayarak anlatmaya devam ediyor.) Bunlar 4 tane gendim büyüttüm. 4 de bunların 8 çocuk guzum. 2 de onunku var daha onlara da çok şey yaptım yardımcı oldum. 9-10 çocuk oluyor hemen hemen ben bunları çocuğnan çömleğnen hayatım geçti. Yani kendiminkileri de öyle büyüttüm gelin ettim tam acik şeye ereceğim zaman bu gelin öyle yaptı. Arka arkaya doğurdu guzum. Onu da başıma attı goydu gitti. Böyle işte. İşte hep gonu gomşuya kime sorarsan sen nasıl bi babaannesin ben öyle bi babanneyim ben atamam yani ben kıyamam." (K6, 63 yaş)

Torun bakımıyla hayatlarında bir çok durumun değişiklik gösterdiğini ifade eden büyükannelerden biri hayatının tamamen değiştiğini, çocuklarını büyüttüğünü ancak tekrar çocuk büyütme durumu içerisinde kaldığını ve hayatının kısıtlandığını ifade etmektedir:

"Valla çok şey değişti. Bu soruya nasıl cevap veririm. 180 derece değişti öncesi ve sonrası. Yani tamamen değişti hayatım. Öncesiyle sonrası sonra eve kapandım. Hayatım çocuk oldu. Önce gezip tozan rahat bi kadındım yani. Çocuklarını büyütmiş üniversiteye getirtmiş, sınav dertleri de bitti şükürler olsun. Sağlıklarını bozmasın Allah. Yani gezip tozuyodum altımda bi araba orası senin burası benim. Gidebildiğim yere kadar gidiyordum yani değişti. Tam değişti benim hayatım tam kısıtlandı." (K10, 54 yaş)

Torun bakımı için 3 büyükanne yaşadığı ili değiştirmiş, bir tanesi ise ilçesini değiştirerek çocuklarının evine kısa süreli olarak yerleşmiştir. Çocuğunun evine yerleşen büyükanne diğer iki kızını geldiği ilçede bırakmış olmasına değinmiş, torun bakımını öncelik olarak aldığını ancak kızlarını da düşündüğü bir süreç yaşadığını belirtmiştir:

"Akşam burdayız burda kalıyoruz biz. Kalıyoruz burda bizim evimiz Seydişehir'de çocuk bakmak için geldik biz buraya. Çocuk için iki gızı goyup geliyom orda. Tabi ki benim için şöyle zor gönlüm orda oluyor. Hani kızlarımız da yanımda olsa bekar oldukları için. Gızlar da yanımda olsa hani daha rahat olacak." (K14, 58 yaş)

Shaibu (2013)' nun çalışmasında ifade ettiği gibi torun bakımı görev olarak görülmekte, torunun bakım sorumluluğu kabul edilse de zor bir süreç olduğuna değilinmektedir. Bu çalışmada da büyükanneler sevgi ifadelerinin yanı sıra torun bakımının yorucu yanlarına şu şekilde değinmişlerdir:

" Sabah kahvaltıda ne yicek ben düşünüyorum. uyandıktan sonra çorbasını ben düşünüyorum. Ara öğününü meyvesini ben düşünüyorum her şeyini yani sadece kılığını kıyafetini alıyolar bezini ondan sonra da ben." (K10, 54 yaş)

Yoğun bir şekilde ve uzun bir süre torun bakımı gerçekleştiren büyükanneler için bu sürecin strese ve daha fazla yorgunluğa neden olan bir sorumluluk duygusuna dönüşebileceği vurgulanmaktadır (Uğur, 2018). Büyükanneler torun bakım sürecinde çok fazla sorumluluk aldıklarını, bu durumun kendilerini kısıtladığını, büyük bir sorumluluk duyduklarını ve bu durumu zorluk olarak nitelendirerek kendileri açısından yorucu olduğunu ifade etmişlerdir. Büyükanneler torun bakımı ile ilgili belli sınırlandırmaların olması gerektiğini ve kendilerine vakit ayırmalarını sağlayacak desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir:

"Ha bazen mesela biraz beni dinlendirseler ananesine gitse. Doktora gitcem zor gidiyorum mesela. İşte ananesinde de bir hafta kalsa arada. Ayda bir hafta kalsa mesela. Kalmıyor tabi ben ister istemez biraz yoruluyorum." (K7, 58 yaş)

"Bazı arkadaşlarım da aynı duruma düştüler çünkü hep akranız ya torun bakmaya başladılar ama onların mesela bi arkadaşımın yaz tatilinde babaanne bakıyo kışın anane bakıyo böyle anlaştılar. Benim hiç yardımım yok yani bu önemli. Hep benim hep bana ait. Ananeden dededen bi fayda yok. Uzaktalar bütün benim üstümde yani. Hiç kaçışım yok." (K10, 54 yaş)

Büyükanneler torun bakım sürecinde tüm zamanlarını torun ile geçirmek zorunda kaldıklarını, yaşamlarında kısıtlamalar yaşadıklarını, hayatlarında torun bakımı sonrasında belli başlı değişiklikler yaşadıklarını ve kendilerine zaman ayıramadıklarını ifade etmekte, tüm bunların kendilerini zorladığı belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak bir büyükanne:

"Şahsıma ait 5 dakika zamanım yok. Bütün zamanımı onunla geçiriyorum. Benim eşim hasta bir de onun da bakımını sağlamaya çalışıyorum. Ama her anım çocuğumla oluyor. Kendi annesine bile teslim edemem yani şuan öyle olduk, bırakmam. Beraber uyuyoz, kalkıyoz, yemek yiyoz, oyun oynuyoz... Hep beraberiz, tüm zamanım onunla." (K2, 44 yaş)

Kartal (2010)' a göre torun bakımı gerçekleştirmekte olan büyükannelerin %22.3'ü torun bakmanın aşırı yorgunluğa neden olduğunu belirtmiştir. Yine aynı doğrultuda yapılan bir çalışmada büyükannelerin çoğunun büyükannelik rollerine ilişkin

tanımlamasında yorucu özelliğine değinmişlerdir (Uğur, 2018). Büyükanneler torun bakım sürecine ilişkin yorgunluklarından bahsetmektedir ve bir büyükanne bu süreçte çok yıprandığını vurgulamaktadır:

Daha napıcım ben. Bu kadar. Hani mesela hafta sonu gelir benim de işim olur tabi hafta içi yapamam. E bahçeler iş çok olur zaten. Bu sefer onların işi olur anne çocuğa bak. E bakıyım hadi kendi işimi bırakıyım. Onunla ilgilenirim burda kalır akşama kadar. O kendi işine bakar. O kadar rahat yani bizimki. Hiç hayır çıkmaz ağızımdan bu huyum iyi değil. Yıprandım zaten çok çöktüm. Bu sene herkes diyo sen çok çökmüşsün." (K7, 58 yaş)

Büyükanneler önceliklerinin torunları olduğunu belirtmiş, çeşitli sosyal aktivitelerinin kısıtlandığını ancak torunları için bu durumu kabullenmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bir büyükanne yaşamındaki kısıtlamaları şöyle ifade etmiştir:

"Çocuk hareketli onunla bir yere gidemiyorum, gelemiyorum. İki yıldır hapis gibi oluyorum evde. Annesinden daha çok sorumluluk bende oluyor. Ona akşam altıda gidiyorlar, bazen gitmiyorlar burda oluyorlar, onda gidiyorlar. Sabah yediye kadar sorumlulukları var o da zaten uykuyla geçiyor çocuğun. Yani işte kendileri çok uğraşmıyorlar. Hep bütün şeyler yorucu kısmı bizde." (K10, 54 yaş)

Torun bakmanın yanı sıra ev içindeki çeşitli işler ile ilgilenmek birçok büyükanne tarafından bakım sürecini zorlaştırıcı bir neden olarak görülmektedir:

"Severek baktım ben ama tabi evin işleri var her şeye koşturuyon hem toruna bak hem işe bakacan öyle zor oluyo. Hasta olduğu zamanlar oluyo mesela durmuyo napcan sırtında gezdiriyon. Annesi de bazen izin alıyo geliyor işte doktora götür et." (K13, 55 yaş)

Büyükanneler torun bakım faaliyetlerine ilişkin sorunlulukların tamamen kendilerinde olmaması gerektiğini, belirli bir sınırlandırmanın olması gerektiğini belirtmektedir:

"Bütün bakımı bende olmamalı öyle zor oluyo. Geceleri de bakmak gündüzden daha zor oluyo. Gece gidince dinleniyon. Bizim arkadaş vardı gece de bakıyodu işte o da diyo zor oluyo diyo. Altını temizle, uyut, gezdir bizim görevimiz budur yani." (K13, 55 yaş)

Torunların bakımını sağlıyor olmak büyükannelerin sağlığı üzerinde de olumsuz etkiye neden olabilmektedir. Kelley ve ark. (2000)'nin ifade ettiğine göre torun bakımı gerçekleştirmekte olan büyükannelerin fiziksel sağlık durumu, psikolojik

sağlık durumlarını da etkilemektedir. Büyükkanneler yaşadıkları sağlık sorunları nedeniyle torunları ile ilişkilerinde bazı zorluklar yaşadıklarını, kendilerini yoran bir süreç olduğunu ancak sağlık sorunu yaşıyor olsalar da torun bakımını gerçekleştirmelerinin bir gereklilik olduğunu ifade etmektedirler:

"Başım çok ağrırdı hani dedim ya. Bunlar abisi ile birlikte olurlardı benim migrenim bi tutardı. Ağlama derecesine gelirdim. Annem derdim ne olursunuz sessiz olun derdim, çizgi film açın sessizce izleyin derdim. Çizgi film izlerlerdi ben de mecbur yanlarında kalırdım. Onlar izlerken kulaklarımı kapatırdım ben tabi dayanmam ki ağrıdan. Hani şey olurdu böyle kapı kapansa kızardım öyle. İşte ağrıya da yapacak bişey yok ki. Belim çok ağrırdı benim bi de üstüne migren oldu mu... Sese dayanamazdım hiç. Durup durup bir gelirdi... Çocuklarla da ilgilenmek zorundasın, işte üstü batar, çış kaçırlılar mecbur bakmak zorundasın." (K9, 54 yaş)

"Belimden sıkıntı yaşıyorum kucağıma almakta zorlanıyorum. Hani giydirip kuşatmak eğilip doğrulmak biraz sıkıntı oluyor. Dizlerimizde problem var. Belimizde dizlerimizde başka da böyle psikolojik olarak da böyle bazen hani ben napıyorum diyorum ya başka bi hayatım yok. Hayatıma bak diyorum yani hayatımdan sıkıldığım da oluyor. Bir çocuk bi ben bi çocuk bi ben ne hale geldim diyorum. Bu sefer rahatlatmaya çalışıyorum. Halime işte iki senesi geçti kreşe gider bi şey yapar. Az kaldı dayan sen napıyon herkes bakıyo bi tek sen değilsin gibi kendimi rahatlatmaya çalışıyorum." (K10, 54 yaş)

Torun bakım sürecinde aynı zamanda kendi çocuklarına bakmakta olan bir büyükanne iş yükünün fazla olmasının torun bakım sürecini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir:

"Bilmiyorum çok yakınan çok şikayetçi babanne de olmak istemiyorum. Durum bu neden çünkü benim evimin kalabalık olmasından kaynaklanıyo. Benim kızım gidiyo kızımın odasını da süpürüyorum temizliyorum okula gidiyor öğrenci. Oğlumun odasını da süpürüyorum onun kahvaltısını da hazırlıyorum yeri geliyo. Ötekinin kahvaltısını da hazırlıyorum kahvaltı bitmiyor bi türlü. İşim çok olduğu için benim sıkıntı. Aslında tümüyle çocuktan şey yapamam yani. Başka değişkenlerim var. Ben bu şeyin arasında çocuk bakıyorum yani aile ortamının arasında. Kendi yetişkin çocuklarımla arasında

baktığım için onların isteklerine de cevap vermek zorunda kalıyorum. Mecburen." (K10, 54 yaş)

Torun bakımı sonrası hayatlarında, sosyal ilişkilerinde belirli kısıtlamalar yaşayan büyükanneler, torun bakımına devam etmemeleri yönünde tepkilerle karşılaşmaktadır. Alınan tepkilere rağmen büyükannelerin bir çaresizlik hissettiği, torun bakımına devam etmelerinin bir gereklilik olarak algılandığı görülmektedir. Büyükannelerin ifadeleri şu şekildedir:

"İşte arkadaş çevrem dedi çocuğa anası baksın bırak sen niye bakıyon, niye sohbetinden kalıyon diye ama şimdi kızın eşi asgari ücret alıyo, yetmiyor yani kız napsın. Mecbur çalışmaya gidiyo yapcak bişey var mı? Yok." (K9, 54 yaş)

Torunlarına bakan büyükanneler torun bakımına ilişkin aile üyelerinden de olumsuz tepkilerle karşılaşmaktadır. Aile üyeleri torunlarını ya da yeğenlerini sevmelerine rağmen torun bakımının yorucu olduğunu ve bu süreçte ihmal edildiklerini ifade etmişlerdir:

" 40' ı çıkana kadar ben annesinin yanında kaldım ya dede de bir tavır değişti. Hani dayıya da yansıdı bu. Dayının da tavırlar değişti. Şey dedi işte sen hep böyle mi olacaksın, üstüne çok düşüyon üstüne düşme, evin var senin... Öyle demeye de başladılar. Yani öyle de olmuyo işte. Gittim çocuğumun yanında kaldım bi süre napacaktım?" (K4, 42 yaş)

"Çocuklarım da ilk başta tepki vermemişlerdi ama şimdi evdeki genç kızım tepki veriyor. Ben diyo annesi miyim halasıysam çok seviyorum evet ama bu kadar sorumluluğu niye aldın, sen abarttın bu işi, başka biri baksaydı biz dışardan destekleseydik. Üç yaşına geldin mi kreşe versinler yeter artık ben daraldım, yoruldum falan diyo." (K10, 54 yaş)

Torun bakım sürecinde büyükanneler torunlarının neredeyse tüm ihtiyaçlarıyla ilgilendiklerini ve bunun yanı sıra farklı ev işlerine ilişkin sorumlulukları da yerine getirdiklerini belirtmektedir. Bu durum büyükannelerin kendilerine zaman ayıramamasına, yorulmasına ve çocuk bakımının ağır bir sorumluluk olduğu gerçeğiyle yüzleşmelerine neden olmaktadır. Büyükanneler sosyal yaşamlarının büyük ölçüde kısıtlandığını belirtse de torunlarına olan sevgiye vurgu yaparak bunu görmezden gelme eğilimi taşımaktadırlar. Torun bakımı gerçekleştirmekte olan büyükanneler, aile üyeleri tarafından ve çevreden torun bakımının devam ettirilmemesi yönünde tepki aldıklarını ifade etmektedirler.

Başetme ve Sosyal Destek

Büyükannelerin torun bakım süreçlerine ilişkin deneyimlerinde zorlandığı noktalarla genellikle duygu odaklı başetme yöntemlerine başvurduğu görülmektedir. Duygu odaklı başetme yönteminde büyükanneler başetme durumlarını genellikle dini boyut ile açıklamakta; bunun yanı sıra şükretmek, zamana bırakmak, sabretmek gibi çözümler bulduklarını ifade etmektedirler. Büyükannelerin torunlarının bakımlarını gerçekleştirdiği süreç içerisinde sosyal destek, karşılaşılan zorluklarla baş etmede önemli bir güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal destek; bireye çevresindeki kişiler ve yollar aracılığıyla sağlanan çeşitli yardımları tanımlanmaktadır (Ünüvar, 2013). Sosyal destek alma durumunun insanların yaşamlarını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Sosyal desteğin sağlık üzerinde olduğu gibi stres üzerinde de olumlu etkileri bulunmaktadır (Kartal, 2010). Ayrıca Kelley ve ark. (2000)' na göre aile kaynaklarının, sosyal desteğin ve fiziksel sağlığın torun yetiştiren büyükannelerin psikolojik sağlığını etkilediği belirtilmektedir. Daha az sosyal destek alan büyükanneler daha yüksek psikolojik sıkıntı yaşama eğilimindedirler. Bu çalışmada büyükannelerin sosyal destek sistemleri dış sosyal destek ve aile içi sosyal destek şeklinde oluşmakta ve sosyal destek, başetme durumunda önemli bir etken olarak ele alınmaktadır.

Büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları zorluklar karşısında başetme stratejileri arasında dini değerler önem kazanmaktadır (Shaibu, 2013). Dini değerler doğrultusunda başetme yöntemi geliştirdiğini ifade eden büyükanne şunları belirtmiştir:

"Her şey Allahtan. Şimdi çevreye bakıyorum ben herkesin bi sıkıntısı var. Benden şey olan, işte hastalık, kaza bela, hasta olan çocuklar, sakat, özürlü çocuklar onları görüyoruz duyuyoruz. Şükürler olsun diyorum yani. Aklımız fikrimiz yerinde. Rabbimin lütfuyla başardım. Bol bol dua ettim ediyorum da, yetişiyorum, rahmetini veriyor. İbadet, maneviyat bunlarla güç buluyorum yoksa çöküveriyorum. Namaz başlı başına huzur. Dini kitaplar mesela... Tabi saptıranlar da oluyo. Yerini, ilmini bulsan baldan tatlı insanı alıp götürüyo. Bizim grubumuz var şidi zaten Menzil biliyon mu bilmem. Yaşayanlar biliyo iyi geliyor, tasavvuf..." (K4, 42 yaş)

"Allah onun gücünü verdi. Severe baktığım için heralde. " (K12, 59 yaş)

Torun bakımını tam zamanlı olarak gerçekleştirmekte olan büyükannelerin “ölürsem torunuma kim bakar?” endişesi yaşayarak ölümden çok yaşama dair düşündükleri ifade edilmektedir (Kartal, 2010). Aynı şekilde torun bakımı gerçekleştiren büyükanneler torunlarının bakım ihtiyaçlarını karşılayamayacakları endişesi ve ölüm endişesi taşımakta, bu durum stres yaşamalarına neden olmaktadır (Uğur, 2018). Duygu odaklı baş etmede büyükanneler sabretmek, zamana bırakmak, kendiliğinden düzelmesini beklemek gibi ifadelere yer vermektedirler. Bir büyükanne sabrederek ve çocuklarından destek alarak torun bakım sürecindeki zorluklarla baş ettiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra torunları için yapması gereken her şey bittiğinde ölüme hazır olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

"Valla ittim gittim işte kimi gün ağladım kimi gün güldüm kimi gün ne bilim işte guzum baş ittim bilmiyorum. Baş ittim gitti yani. Onlar da yani dirler anne takma gafana, şöyle yap böyle yap anne. Gün gelir her şey değişir didiler değişiyorda baya büyüyorlar ittiler hani onlar da yardımcı oldular, çocuklarım da yardımcı oldular. Hepsi yani. Öyle öyle başardık gittik bu zamana işte. Rabbim inşallah ömrümü almaz onları da yerleştiririm ondan sonra hazırım guzum. Nasıl olsa bi ölüm borcumuz var." (K6, 63 yaş)

Aile içi sosyal destek büyükannelerin torun bakım süreçlerinde aile üyelerinin (dede, dayı, teyze, amca vb.) büyükannenin sorumluluklarını paylaşmaları, büyükannelerin çeşitli sosyal aktivitelere (akraba, komşu, arkadaş ziyaretleri) katılmaları noktasında olanak sağlamaları şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışmada aile içi sosyal destek durumlarına vurgu yapan büyükannelerin bakım sürecine ilişkin daha olumlu ifadeleri olduğu görülmektedir. Bu durumda aile içinde sağlanan sosyal desteğin, büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştığı zorluklarla başetmeleri noktasında önemli olduğu görülmektedir. Bu durum büyükanneler tarafından şöyle ifade edilmektedir:

"Allah razı olsun eşimden de eşim de çocuklarına düşkün olmasa ben yapamam. Gelemem yani çocuklarımı mutlu idemem. Çocuklarım Allah razı olsun eşim bana çok destekçi oldu her yönden." (K15, 66 yaş)

Dede daha çok düşer çocukların üstüne. Yeme, içme bende. Gezme, tozma dedede. Abur cubur yeme teyzede. Dede zaten kıyamaz çocuklara, onlar der dede bizi gezdir arabayla, hemen yapar. Kıyamaz çıkarlar şöyle bir dolanıp gelirler. Öyle yani yeterliydim." (K9, 54 yaş)

Büyükannelerin torun bakım süreçlerinde arkadaşlarıyla vakit geçirmesi, kendisine yardımcı olması için belirli saat aralığında bir bakıcı ile anlaşmak şeklinde ifade edilmekte olan dış sosyal destek yine büyükannelerin başatme mekanizmalarını güçlendirmektedir. Dış sosyal desteğe vurgu yapan büyükannelerin zorluklarla başatme noktasında sorun yaşamadığı ve bakım sürecine ilişkin daha olumlu ifadeleri olduğu görülmektedir.

"Arkadaşlarım İstanbul' da var zaten bi tane candan arkadaşım var. Ona giderdim gelirdim. Ona giderdim gelince mutlu oluyormuşum nasıl oluyosam. Şey diyodu ki damadım anne diyo siz Ülfet teyzeye gidip geldiğinizde çok değişiyosun diyodu mutlu oluyosun diyodu. Evde yoruluyomuşum heralde böyle. Ondan sonra değişik geliyorsun dedi hep gidiyodum ona Kadıköyde oturuyodu. Erkenden gidiyodum torunuma baktığım sürece." (K8, 54 yaş)

"O sırada bak oğlum da götürdü cumartesi pazar olduydu, anne istediğin bi yer var mı seni götürelim mi, gezdirelim mi, teyzeme mi bırakalım, yengeme mi bırakalım, dedeme mi bırakalım, babaanneme mi gidecen o soruları da sordular yani bana. O sıkıntılarda iyi geldi yani. Onlar da iyi geldi. " (K11, 57 yaş)

Kartal (2010)' a göre sosyal destek mekanizmalarına sahip olup torun bakımı gerçekleştiren büyükanneler daha az depresyon ve stres durumu yaşamaktadır. Bir büyükanne bakım sürecine ilişkin değerlendirmelerinde bulunurken kendisine yardımcı birinin geldiğini belirtmekte ve bu durumun sürece ilişkin yorumlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

"Bi de bakıcı da gelir öğlene kadar sekizden on ikiye kadar. Beş gün gelir Allah razı olsun. Mesela kahvaltayı hazırlıyor. Ondan sonra öyle temizlik açısından yapılacak iş varsa yapıyor. Mesela yemek yapılacaksa yapıyor. Beraber yapıyoruz. Mehmet de anne gelsin sen çok yorulursun dediler. Onun için şey yaptılar zaten ben yine de bakarım şey yapmasam." (K14, 58 yaş)

Büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları zorluklarla başatme noktasında dini duyguların ön planda olduğu görülmektedir. Sosyal destek, büyükannelerin zorluklarla başatmelerinde önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Torun bakım sürecinde aile üyeleriyle bir iş bölümü gerçekleştirilmesi, sosyal çevre ile iletişime devam edilmesi ve sosyal aktiviteler konusunda büyükannelerin desteklenmesi, özel bir destek sağlanarak bir yardımcı ile desteklenmesi

büyükanneler için önemli görülmektedir. Sosyal destek, torun bakım sürecinde büyükannelerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını koruması açısından da önemli görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada torunlarının bakımını sağlayan büyükannelerin bakım sürecindeki deneyimleri nitel araştırma yöntem ve teknikleri aracılığıyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında Konya ilinde ikamet etmekte olan ve en az 6 aydır torununun bakımını sağlayan 15 büyükanne ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler sonrasında yapılan analizde büyükanneliğe atfedilen anlam, torun bakımına karar verme, büyükannelerin torun bakım sürecine ilişkin deneyimleri ve başatme ve sosyal destek olmak üzere 4 temaya ulaşılmıştır.

Büyükannelerin büyükanneliğe atfettikleri anlama bakıldığında büyükanneliğin olumlu ifadeler üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Ancak büyükannelerin olumlu düşüncelerini “*zorluklara rağmen*” şeklinde ifade edilmiş olması, torun bakımına ilişkin olumlu düşünce ve duygularla beraber sürecin zorluğuna da vurgu yapıldığını göstermektedir. Büyükannelerin torun bakımına karar verme sürecine bakıldığında bazı büyükanneler çocuklarıyla beraber karar alarak, bazıları da mecbur kalarak torununa baktığını ifade etmiştir. Ancak büyükannelerin torun bakımına karar verme süreçlerinde karar verici özne olmak yerine, aile içinde yaşanan sorun veya kriz durumlarını çözmek adına toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle bakım emeğine başvurulmuş özne konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Çocuk bakımı cinsiyete dayalı işbölümünün bir yansıması olarak kadının doğal bir sorumluluğu olarak görülmekte ve kurumsal bakım seçenekleri yerine çocuk bakımında büyükannelerin aktif bir rol alması beklenmektedir. Bu durum kurumsal bakım hizmetlerinin hem niceliksel hem de ekonomik olarak ulaşılabilir olmamasıyla da yakından ilişkilidir. Diğer bir yandan “*çocuğu başkalarının eline de ben veremem*” gibi söylemlerdeki kurumsal bakım hizmetlerine yönelik önyargılar da çocuk bakımının aile içinde çözülmesi gereken bir mesele olarak görüldüğünü göstermektedir. Büyükannelerin torun bakım sürecindeki deneyimlerine ilişkin temada büyükannelerin tüm zamanlarını torunları ile geçirdikleri için kendilerine vakit ayıramadıklarını, çocuk bakımı dışında diğer ev içi işlerle de ilgilendiklerini, sosyal yaşamdan izole olduklarını, çoğu zaman gündelik rutinleri bile yerine getirmekte zorluk yaşadıklarını, çocuk bakımının ağır bir sorumluluk olmasının yaşlılık döneminde karşılaşılan sağlık sorunlarını olumsuz etkilediğini, torun bakımını

odalarında bulundukları için diğer aile üyeleriyle sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Büyükanneler bakım sürecindeki tüm bu zorlukları annelik pratiğiyle ilişkilendirilen koşulsuz sevgi söylemleriyle tolere etmekte, torunlarına olan sevgilerini ön planda tutarak zorlukları hoş görme eğilimi göstermektedirler. Ancak bu durum büyükannelerin torun bakım sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaştıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Baş etme ve sosyal destek temasında da büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları zorluklarda daha çok şükretmek, sabretmek gibi duygu odaklı baş etme yöntemlerini kullandığı görülmektedir. Diğer bir yandan bakım sürecinde sosyal destek mekanizmalarından yararlandığını ifade eden büyükannelerin bakım sürecine ilişkin algılarının, sınırlı düzeyde sosyal destek mekanizmalarına sahip büyükannelere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durum büyükannelerin yaşadıkları zorluklarla baş etmeleri noktasında sosyal desteğin önemine işaret etmektedir.

Araştırmaya katılan büyükannelerin torun bakım sürecinde karşılaştıkları güçlüklerle sıklıkla vurgu yapıyor olması, araştırmanın en önemli sonuçlarından biridir. Büyükannelerin tüm zorluklarına rağmen torun bakımını bir görev veya bir mecburiyet olarak görmesi ise dikkat çekicidir. Çocuk bakımının aile içinde çözülmesi gereken bir mesele olarak görülmesi, aile içi dinamiklere zarar vermekte ve bakım rolü ile ilişkilendirilen kadınlara ağır sorumluluklar yüklenmektedir. Söz konusu büyükanneler olduğunda ise yaşlılık dönemi genel sorunlarının dışında aynı zamanda çocuk bakımı gibi ağır bir sorumlulukla ilgilenmek büyükanneleri yaşam boyu devam eden bakım faaliyetine sürüklemektedir. Bu durum çocuk bakımına ilişkin kurumsal hizmetlere olan ihtiyaca işaret etmektedir. Söz konusu hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak artırılması ve ulaşılabilir olması önemlidir. Bu durumun hem kadınlar hem de büyükanneler açısından olumlu sonuçları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Kurumsal bakım hizmetlerinin artırılması ve ulaşılabilir olması hem kadınların çalışma yaşamına dâhil olmasını kolaylaştıracak hem de çocuk bakımı nedeniyle çalışma yaşamının kesintiye uğramasını engelleyecektir.

Torunlarının bakım faaliyetini gerçekleştirmek büyükannelerin doğal bir görevi olarak görülmekte ve çoğu zaman büyükanneler torunlarının bakımını üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu durum büyükannelerin çocuk bakım sürecindeki emeğinin görünür olmamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla torunlarına bakan büyükannelerin bakım emeğini görünür kılacak ve bakım faaliyeti sürecinde hem formal hem de informal destek almasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmalıdır. Büyükannelerin sorun

ve ihtiyaçlarını tespit etmeye yönelik ev ziyaretlerinin yapılması, çeşitli destek gruplarının oluşturulması veya büyükannelerin sosyal ve ekonomik olarak desteklenmesi sağlanabilir.

Bu araştırmaya katılan büyükannelerin büyük bir çoğunluğu torunlarının bakımını sağlamanın nedeni olarak çocuklarının çalışma yaşamıyla beraber çocuk bakım faaliyetini gerçekleştiremiyor olmasını göstermiştir. Ancak büyükannelerin torunlarının bakımını sağlması sadece çocuklarının çalışma yaşamı nedeniyle değil aynı zamanda ebeveynlerin ölümü, ebeveynlerin ruh sağlığı sorunu yaşamaları, boşanma, ihmal ve istismar veya bebeğin ebeveyni tarafından terk edilmesi durumlarında da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla büyükannelerin torunlarına bakma sürecindeki deneyimlerini görünür kılan, meselenin farklı boyutlarını keşfetmeyi ve anlamayı odağında bulunduran araştırmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Başak, S. (2010). Genelleşmiş Güven ve Toplumsal Cinsiyet. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 53-71.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2), 41-54.
- Demiriz, S., and Arpacı, F. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Büyük Ebeveynleri Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 707-726.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1308-9633(IV), 58-80.
- Kartal, A. (2010). *Büyükanne ve Büyükbabalarda Torun Bakmanın Depresyon ve Yaşam Kalitesine Etkisi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi .
- Kelley, S.J., Whitley, D., Sipe, T.A., Yorker, B.C. (2000). Psychological Distress In Grandmother Kinship Care Providers: The Role Of Resources, Social Support, And Physical Health. *Child Abuse & Neglect*, 24(3), 311-321.
- Kuzgun, Y., and Sevim, S. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Özateş, Ö. S. (2015). *Malumun İlanı*. Ankara: NotaBene Yayıncılık.

Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2), 15-24.

Özateş Gelmez, Ö. S. (2015). Ailevileştirilen bakımın kürek mahkûmları: Evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınların deneyimleri. *Fe Dergi*, 7(2), 59-71.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimleri Yöntembilimi Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.

Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.

Shaibu, S. (2013). Experiences of Grandmothers Caring for Orphan Grandchildren in Botswana. *Journal of Nursing Scholarship*, 45(4), 363-370.

Thomson, E.F. and Minkler, M. (2001). American Grandparents Providing Extensive Child Care to Their Grandchildren: Prevalence and Profil. *The Gerontological Society of America*, 41(2), 201-209.

Urhan, B. and Etiler, N. (2011). Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analiz. *Çalışma ve Toplum*, 2011(2), 191-216.

Uğur S. B. (2018). *Torun Bakım Faaliyetinin Bakım Sağlayıcı Büyükannelerin Sağlık Durumları Üzerindeki Etkisi*. Antalya: Mediterranean Journal of Humanities Dergisi, VIII(1), 399-415.

Ünüvar, A. (2003). Çok Yönlü Algılanan Sosyal Desteğın 15-18 Yaş Arası Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerisine ve Benlik Saygısına Etkisi. Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Seçkin Yayınları.